

Rakstura un tikumiskās audzināšanas kultūrvēsturiskā izpēte Latvijā un pasaulē

Pētījuma ziņojums

Pēcdoktorantūras pētījuma 2. aktivitātes kopsavilkums

“Izglītības modernizācija Latvijas skolās, īstenojot inovatīvu pētniecībā balstītu programmu par 21. gadsimta kompetencēm un tikumu ētikas attīstību ar virtuālās telpas atbalstu (ARETE-school)”

1.1.1.2/VIAA/1/16/071

Dr. Manuel Joaquín Fernández González

Rīga, 2019

Ievads

Šajā ziņojumā apkopoti pētījumi, kas veikti pēcdoktorantūras projekta “Izglītības modernizācija Latvijas skolās, īstenojot inovatīvu pētniecībā balstītu programmu par 21. gadsimta kompetencēm un tikumu ētikas attīstību ar virtuālās telpas atbalstu (ARETE-school)” [Nr. 1.1.1.2/VIAA/1/16/071] otrās aktivitātes “Rakstura audzināšanas kultūrvēsturiskā izpēte Latvijā un pasaulē” ietvaros.

Pētījuma jautājumi, kas vadīja šīs aktivitātes pētniecību, ir šādi: Kādas ir rakstura un tikumiskās audzināšanas valdošās teorijas un prakse starptautiskajā arēnā? Kā tiek sagatavoti skolotāji šajā jomā? Kā varētu raksturot rakstura un tikumiskās audzināšanas pagātņi un tagadni Latvijā? Kādas ir institucionālās un metodoloģiskās vajadzības, lai paceltu tikumiskās un rakstura audzināšanas kvalitāti Latvijas izglītības sistēmā?

Lai atbildētu uz šiem jautājumiem tika veikti vairāki pētījumi, kas apkopoti šajā ziņojumā populārzinātniskā veidā. Katras sadaļas sākumā tiek norādītas publikācijas, uz kurām balstās galvenie secinājumi. Katrs no šiem pētījumiem ir sava īpaša metodoloģija un perspektīva, ar kuru var dziļāk iepazīties šajās publikācijās. Dažas no tām ir jau izdotas, citas ir izvērtēšanas procesā, bet citas – sagatavošanas stadijā.

Ziņojums strukturēts 3 daļās: pirmajā daļā aplūkotas starptautiskās perspektīvas rakstura un tikumiskās audzināšanas jomā attiecībā uz skolas praksi un skolotāju sagatavošanu. Otrajā daļā aplūkots tikumiskās audzināšanas vēsturiskais aspekts Latvijā no Latvijas neatkarības iegūšanas līdz mūsdienām. Tiek arī izklāstīti galvenās nostādnes šajā jomā jaunās izglītības reformas kontekstā. Trešajā daļā tiek prezentēta plaīsas analīze un piedāvāti ieteikumi rakstura un tikumiskās audzināšanas īstenošanai Latvijas skolās.

Ziņojuma galvenais secinājums ir tas, ka Latvijā ir nozīmīgs vecāku un skolotāju atbalsts mērķtiecīgai rakstura un tikumiskās audzināšanas īstenošanai skolā. Latvijas likumdošanā ietvertās vērtības un tikumi ir integrēti skolu reformas projektā Skola2030, kurā tiek atzīta skolēnu paradumu veidošanās un nostiprināšanas nozīme. Tomēr, tajā vēl nav skaidri atrunāta un plānota iespēja tieši mācīt tikumus un vērtības, sekmējot skolēnu morālo ieradumu veidošanos skolā sadarbībā ar ģimenēm. Tiesa, skolēni var patstāvīgi uzvērt (‘grābt’) rakstura un tikumības īpašības skolā un ārpus tas, bet starptautiskā pieredze rāda, ka ir arī iespējams (un svarīgi!) saplānot un mērķtiecīgi veicināt skolēnu morālo attīstīšanos skolā. Pētījums atklāja arī vajadzību atbalstīt skolotājus institucionāli un metodoloģiski šajā jomā.

Satura rādītājs

1. Starptautisks skatījums uz rakstura un tikumisko audzināšanu	4
1.1. Rakstura un tikumiskā audzināšana skolās: starptautiskās perspektīvas.....	4
1.2. Skolotāju sagatavošana rakstura un tikumiskā audzināšanai	7
2. Tikumiska un rakstura audzināšanas pagātne, tagadne un nākotnē Latvijā.....	10
2.1. Tikumiska un rakstura audzināšanas Latvijas vēsturē.....	10
2.1.1. Rakstura audzināšana Latvijā starp karu periodā (1918-1939).....	10
2.1.2. Rakstura audzināšana totalitāro režīmu okupācijas laikā (1940-1991)	11
2.1.3. Rakstura audzināšana Latvijā pēc neatkarības atgūšanas	13
2.2. Tikumiska un rakstura audzināšanas tagadne Latvijā un nākotnes perspektīvas	14
2.2.1. Juridiskais un akadēmiskais ietvars	14
2.2.2. Rakstura un tikumiskās audzināšanas izpratne Latvijas izglītības sistēmā	17
3. Izaicinājumi rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnveidošanai Latvijā.....	20
3.1. Skolas loma rakstura audzināšanā un nepieciešams atbalsts.....	20
3.2. Rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnveide Latvijā: SVID analīze.....	21
Secinājumi un ieteikumi.....	23
Ziņojumā apkopoto publikāciju saraksts un izmantotā literatūra.....	26

Tabulu saraksts

Tabula 1: Respondenti pa reģioniem.....	18
Tabula 2: Respondenti pa sektoriem	18
Tabula 3: Raksturīgi izteikumi par nepieciešamo atbalstu rakstura audzināšanai	20
Tabula 4: Pētījuma rezultātu apspriešanas dalībnieku sadalījums pa sektoriem.....	22
Tabula 5: Rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnveide Latvijā: SVID analīze	22

1. Starptautisks skatījums uz rakstura un tikumisko audzināšanu

Šajā sadaļā tiek aplūkota starptautiskā prakse rakstura un tikumiskajā audzināšanā, kā arī skolotāju sagatavošanas iniciatīvas šajā jomā.

1.1. Rakstura un tikumiskā audzināšana skolās: starptautiskās perspektīvas

(Sadaļa balstās uz Fernández González, *in press* – a; Fernández González, 2018a; Verdeja Muñiz & García-Sampedro Fernández-Canteli, 2018).

Akadēmiskajā vidē arvien vairāk interesējas par rakstura un tikumisko audzināšanu visā pasaulē. Viens no svarīgākajām iniciatīvām ir The Jubilee Centre for Character and Virtues¹ (Lielbritānija, Birmingemas universitāte), kas īsteno regulārus pētniecības projektus un konferences un publicē brīvpieejas materiālus skolām šajā jomā. The Center for Character and Citizenship² (ASV, Sentluisa, Misūri-St. Louis Universitāte) organizē nozīmīgus rakstura audzināšanas kongresus un izdod konferenču materiālus. The Association for Moral Education³ (ASV, Masačūsetsas, Gordonas koledža) organizē ikgadēju konferenci un izdod “Journal for Moral Education”, kas augsti vērtēts indeksētās datubāzēs. The Center for Character and Social Responsibility⁴ (ASV: Bostonas universitāte) nodrošina plaši izplatītus rakstura audzināšanas kursus, piemēram, masīvi atvērto tiešsaistes kursu “Ethical Leadership: Character, Civility and Community”. The Character Project⁵ (ASV, Ziemeļkarolīna, Wake Forest University) piedāvā pievilcīgas pētniecības stipendijas un citus akadēmiskos resursus pētniekiem⁶. Pētnieku grupa “Grupo de Investigación en Educación y Ciudadanía”⁷ (Spānija, Navarras universitāte) pievēršas rakstura audzināšanai no pilsonības un demokrātiskā izglītības aspekta. The Duckworth Lab⁸ (ASV: Pensilvānijas Universitāte) ir izstrādājusi noderīgu „Drosmes skalu” (*Grit scale*) rakstura pētniecībai skolās. The Center for the 4th and 5th R⁹ - Respect and Responsibility (ASV, Ņujorkas Valsts universitāte - Kortlenda) piedāvā resursus “Viedām un labām skolām” (*Smart & Good Schools*)¹⁰ un skolotājiem. Projekts “Authentic Happiness”¹¹

¹ <http://www.jubileecentre.ac.uk/>

² <https://characterandcitizenship.org/>

³ <http://www.amenetwork.org/>

⁴ <http://www.bu.edu/ccsr/>

⁵ <http://www.thecharacterproject.com/>

⁶ <http://studyofcharacter.com/>

⁷ <http://www.unav.edu/web/facultad-de-educacion-y-psicologia/educacion-y-ciudadania>

⁸ <https://characterlab.org/>

⁹ <http://www2.cortland.edu/centers/character>

¹⁰ <http://www2.cortland.edu/centers/character/resources/SandG/index.dot>

¹¹ <https://www.authentic happiness.sas.upenn.edu/>

(ASV, Pensilvānijas Universitāte) ir izstrādājusi vairākas anketas un resursus, kas pievēršas rakstura audzināšanai no pozitīvās psiholoģijas viedokļa. Biedrība “The Character Education Partnership”¹² (ASV, Vašingtona D.C.) ir izvirzījusi “11 efektīva rakstura izglītības principi”¹³ un organizē regulāru Nacionālo rakstura izglītības forumu, kā arī skolu vērtēšanas projektu „Skolas ar raksturu” (*Schools of character*)¹⁴. “Character Plus”¹⁵ (ASV, Sentluisa) nodrošina noderīgus tiešsaistes resursus. Čikāgas pilsēta nesēn uzsāka projektu „patības, motivācijas un tikumības projekts”¹⁶, atbalstot novatoriskus, starpdisciplinārus pētījumus par morālo identitāti.

Skolēnu personības audzināšanai tiek izmantotas daudzas dažādas pieejas. Šāda daudzveidība atspoguļota dažādos apzīmējumos: pilsoniskā audzināšana, nekognitīvo prasmju attīstība, raksturs un tikumiskā audzināšana, sociālā un emocionālā mācīšanās, atbalsts pozitīvai uzvedībai, attieksmju attīstība, divdesmit pirmā gadsimta prasmju attīstība u.c. (Duckworth un Yeager, 2015).

Katra valsts izvēlās sev piemērotāko pieeju personības audzināšanai skolās. Piemēram, vēsturisko un kultūras apsvērumu dēļ Spānijā rakstura audzināšanai bieži izmanto “līdzāspastāvēšanas izglītības” pieeju. Tiek pieņemts, ka skola ir vieta, kur skolēni mācās dzīvot kopā, un ka tai vajadzētu būt pilsonisko un drošības vērtību paraugs, kuras tā vēlas veicināt (Verdeja Muñíz & García-Sampedro Fernández-Canteli, 2018). Projekts „UpToYou”¹⁷ vairākos Spānijas reģionos īsteno rakstura audzināšanu no inovatīvas perspektīvas, balstoties uz “emocionālo audzināšanu, kas tiek saprasts integrējošā veidā, tas ir, koncentrējoties uz personības izaugsmi”, nevis uz ārējo uzvedību (Orón, 2016). Citas valstis pieņēma vērtībizglītības pieeju. Piemēram, Igaunijas programmu „Igaunijas sabiedrības vērtības attīstība” (Eesti sabiedronna väärtusarendus 2009. – 2013. gadā, kas tika turpināts ar programmu - Väärtusprogrammi jätkuprogramm, s.a. 2015.–2020. gadā) finansē Izglītības ministrija, un tā programma aptver visu Igaunijas izglītības sistēmu. Citas Igaunijā ieviestās pieejas ir “Filozofija bērniem” (Lastega filosoferimine), “Apzinātības vingrinājumi mācību aktivitātēs” (Vaikuseminutid: tähelepanu ja meelerahu harjutused) un “Viedais patērētājs” (Tark tarbija). (Verdeja Muñíz & García-Sampedro Fernández-Canteli, 2018).

¹² <http://character.org/>

¹³ <http://character.org/more-resources/11-principles/>

¹⁴ <https://www.character.org/schools-of-character/>

¹⁵ <https://characterplus.org/>

¹⁶ <http://smvproject.com/>

¹⁷ <http://www.uptoyoueducacion.com/en/>

Angļu valodā runājošajās valstīs notiek akadēmiska diskusija par rakstura audzināšanas un pilsoniskās audzināšanas priekšrocībām un trūkumiem, pat ja abas jomas ir cieši saistītas. Rakstura audzināšanu dažkārt kritizē par to, ka tā esot šaura un instrumentāla, uzsvēršot rakstura individuālo, morālo dimensiju. Savukārt, pilsoniskās audzināšanas kritiķi norāda uz tās starpkultūru morālo vērtību esamības noraidīšanu vai apšaubīšanu, demokrātisko vērtību nekritisko uzspiešanu, politiskās neitralitātes trūkumu, un uzmanības trūkumu kultūras daudzveidībai (Fernández González, 2018a; Fernández González, *in press* - b).

Materiāli, projekti un akadēmiskais darbs rakstura un tikumības izglītības veicināšanai

Izglītības darbinieki visā pasaulē ir izstrādājuši materiālus rakstura audzināšanas sekmēšanai skolās. Kā šī milzīgā darba paraugu var pieminēt projektus „Rakstura audzināšana transversāli mācību priekšmetos”¹⁸ un „Rakstura audzināšana mācību programmā – ceļvedis tikumiskajai audzināšanai 14 vidusskolas mācību priekšmetos”¹⁹, kas satur praktiskos materiālus izmantošanai klasē vairākos mācību priekšmetos. Asociācija Character.org piedāvā arī efektīvus mācību stundu plānus, metodoloģijas stratēģijas un praktiskus piemērus, kas saistīti ar viņu izdotajiem „Vienpadsmit efektīvās rakstura audzināšanas principiem”²⁰.

Pētnieciskie projekti “Skolas ar tikumību”²¹ un “Skolas ar raksturu”²² prezentē vairākus gadījuma pētījumus par skolām, kas veiksmīgi īsteno rakstura audzināšanu. Dokuments “Framework for Character Education in Schools”²³ ir nostājas dokuments, kas pārliecinoši uzstājas par rakstura audzināšanu un piedāvā sintētiskās un darbam klasē noderīgas rakstura īpašību un tikumu definīcijas. Citas organizācijām veicina apzinātību kā personības attīstības veidu skolās visā pasaulē, piemēram, “Mindful teachers”²⁴, “Mindfulness for Schools”²⁵, “Stillness revolution”²⁶ un “Mindfulness in Education”²⁷.

Pastāvīgi pieaug arī akadēmiskais darbs šajā jomā. Birmingemas universitātes ‘Jubilee Centre for Character and Virtues’ regulāri organizē konferences kā, piemēram, “Cultivating

¹⁸ <http://www.jubileecentre.ac.uk/1676/character-education/resources/teaching-character-through-subjects>

¹⁹ <http://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/TeachingCharacterThroughtheCurriculum.pdf>

²⁰ <http://character.org/lessons/lesson-plans/>

²¹ <http://www.jubileecentre.ac.uk/1589/projects/current-projects/schools-of-virtue>

²² <http://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/character-education/SchoolsOfCharacterPDF.pdf>

²³ <http://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/character-education/Framework%20for%20Character%20Education.pdf>

²⁴ www.mindfulteachers.org

²⁵ www.mindfulnessforschools.com

²⁶ www.eftandmindfulness.com/mbct-course.html

²⁷ www.mindfulnessineducation.com

Virtues: Interdisciplinary Approaches”²⁸ (2016) un “Educating Character Through the Arts”²⁹ (2018), kuras labi ilustrē šo pieaugošo tendenci. Vēl viens piemērs tam ir žurnāla “Estudios sobre Educación” īpašais izdevums “Rakstura audzināšana” (2019. gada rudenī), ko izdos Navarras Universitātes Spānijā, un biedrības “Association for Moral Education”³⁰ darbs ASV.

Tomēr darbs šajā jomā skolotāju apmācības virzienā joprojām ir nepietiekams. Nākamajā nodaļā aplūkotās jaunākās iniciatīvas skolotāju profesionālās pilnveides jomā saistībā ar rakstura audzināšanu skolās.

1.2. Skolotāju sagatavošanas rakstura un tikumiskā audzināšanai

(Sadaļa balstās uz Fernández González *et al.*, *submitted*; Verdeja Muñiz & García-Sampedro Fernández-Canteli, 2018; Fernández González, *in preparation*).

Nesen veikta vecāku aptauja Lielbritānijā parādīja, ka 84% vecāku uzskata, ka daļa no skolotāja lomas ir veicināt skolēna morālo audzināšanu un vērtīborientāciju. Lielākā daļa (95%) piekrīt, ka ir iespējams mācīt bērnam vērtības un pozitīvi izveidot tā raksturu, izmantojot mācību stundas un īstenojot īpašus projektus un uzdevumus skolā. Jubilejas centra veiktie pētījumi (“The Good Teacher”³¹; “The Teacher Education: Character and the Professional Development of Pre- and In-Service Teachers”³²) norāda uz efektīvas skolotāju izglītības nozīmīgumu un grūtībām rakstura audzināšanas jomā. Šī centra “Statement on Teacher Education and Character Education”³³ ir nostājas dokuments, kas pārliecinoši uzstājas par labāku skolotāju izglītību šajā jomā.

Piemēri centieniem iesaistīties skolotāju sagatavošanā rakstura audzināšanai ir atrodami dažādās valstīs. Spānijā, reģionālās izglītības un kultūras padomes regulāri atjaunina “Skolotāju izglītības plāna” vērtēšanas kritērijus un programmas. Tomēr, sākotnējā skolotāju izglītībā (SSI) maz, kas paveikts sakarā ar līdzāspastāvēšanas audzināšanu, vērtībizglītību, sociālo prasmju izglītošanu, vai starpkultūras kompetences sekmēšanu, jo tās jomas paliek kā izvēles priekšmeti daudzās SSI studiju programmās. Situācija ir līdzīga attiecībā uz skolotāju tālākizglītību. Dažas konkrētas iniciatīvas, kas vērstas uz šīs problēmas risināšanu, ir tā

²⁸ <http://www.jubileecentre.ac.uk/1643/conferences/cultivating-virtues>

²⁹ <http://www.jubileecentre.ac.uk/1743/conferences/educating-character-through-the-arts>

³⁰ <https://www.amenetwork.org/>

³¹ https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/Research%20Reports/The_Good_Teacher_Understanding_Virtues_in_Practice.pdf

³² <https://www.jubileecentre.ac.uk/1757/projects/current-projects/teacher-education>

³³ https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/character-education/Statement_on_Teacher_Education_and_Character_Education.pdf

saucamās “pedagoģiskās sarunas” (reflektējošās, neoficiālas tikšanās, ko ierosina paši skolotāji skolā) un metodiskās inovācijas darba grupas (Verdeja Muñíz & García-Sampedro Fernández-Canteli, 2018). Savukārt, Igaunijā programma “Skolotāju vērtību izglītības kompetences attīstīšana skolotāju izglītībā” nodrošināja mācību materiālu izveidi par vērtību izglītību skolotāju izglītībā (Schihalejev, 2014). Tartu Universitāte nodrošina skolotāju apmācības kursus rakstura audzināšanas un vērtību izglītības jomā (piem., “Filozofija bērniem”, „Skolotāju ētika un vērtību izglītība”). Tomēr, šis piedāvājums nav pietiekams, lai sagatavotu topošos skolotājus atbalstīt skolēnu morālo attīstību (Schihalejev, 2014).

Starp citām starptautiskām iniciatīvām saistībā ar skolotāju izglītību rakstura un tikumiskās audzināšanai skolās, Birmingemas Universitātes Jubilejas centrs piedāvā 3 gadu ilgu tiešsaistes maģistra studiju programmu ‘Rakstura audzināšana’³⁴. Līdzīga satura Maģistru programma ir ‘Education, MA: Character Education Emphasis (non-certification)’³⁵, ko piedāvā Lindenwood Universitāte Amerikas savienotajās Valstīs. Citas Maģistru programmas studijas ētikas nozares, kā, piemēram, ‘MSc Pedagogical Sciences: Ethics of Education: philosophy, history and law’ (Groningenas Universitāte), ‘Religious education, applied ethics’ (Utrehtas Universitāte), ‘MA in Philosophical Ethics’ (Pētniecība - Radboud universitāte) u.c., ir saturiski tālāk no rakstura audzināšanas tematikas. Šajā jomā ir pieejami arī bezmaksas tiešsaistes kursi (MOOC), piemēram, ‘Building Character through Youth Social Action’³⁶ un ‘What is Character?’³⁷

Vairāki starptautiski projekti fokusējas arī uz skolotāju izglītošanu rakstura audzināšanai no dažādām perspektīvām. Erasmus + projektā “ACT – ACTive Citizenship Projects to Enhance Pupils’ Social and Civic Competences”, iesaistot Angliju, Franciju, Spāniju un Grieķiju, paredzēts izglītēt skolotājus, lai tie varētu īstenot aktīvās pilsonības projektus ar skolēniem. Pētniecības projektā “Virtues in the Professions”³⁸ aplūkots skolotāju darbs un izglītību. Biedrība Character.org piedāvā dažādus seminārus un kursus skolotāju apmācībai un skolu vadītāju apmācībai³⁹ šajā jomā, balstoties uz minētajiem “11 efektīvās rakstura audzināšanas principiem”. Citi projekti piedāvā kursus skolotājiem, kas vēlas sekmēt skolēnu personības veidošanos no “Filozofijas bērniem” viedokļa, kā, piemēram, “DialogueWorks”⁴⁰

³⁴ <https://www.birmingham.ac.uk/postgraduate/courses/distance/edu/character-education.aspx>

³⁵ <http://www.lindenwood.edu/files/resources/charactereducation.pdf>

³⁶ <https://www.futurelearn.com/courses/youth-social-action>

³⁷ <https://www.futurelearn.com/courses/what-is-character>

³⁸ <http://jubileecentre.ac.uk/1595/projects/published-research/virtues-in-the-professions>

³⁹ <http://character.org/training/institutes-and-workshops/> ; <http://character.org/more-resources/11-principles/>

⁴⁰ <http://www.dialogueworks.co.uk/education>

un “SAPERE”⁴¹ (Lielbritānija). Šīs skolotāju izglītības programmas apgūstamas dažādos līmeņos, un ir vērstas uz filozofisko mācīšanu un mācīšanos ar mērķi – uzlabot skolotāju klausīšanās prasmes un spēju izzināt studentu spējas. Vācijā, “Akademie Kinder Philosophieren”⁴² piedāvā kursus skolotājiem un vecākiem, fokusējoties dziļās cilvēka antropoloģiskās problēmās: Kas es esmu? Es un citi. Kas ir pasaule? Kas ir vērtības? Austrijā “Akademie Philosophieren mit Kindern und Jugendlichen”⁴³ izglīto skolotājus, lai tie vadītu filozofiskās reflektēšanas sesijas ar lielām skolēnu grupām, ģimeni, kolēģiem vai komandā. Citas skolotāju izglītības programmas izmanto apzinātības perspektīvu, piemēram, “MiSP Training Courses”⁴⁴, kurā īpaša uzmanība tiek pievērsta dažādu vecumgrupu skolēnu (7-11 un 11-18 gadu vecumā) apzinātības attīstīšanai, nodrošinot arī apmācība skolu vadītājiem un skolotāju pasniedzējiem.

Secinājums

Šis starptautiskās prakses pārskats pierādīja rakstura un tikumiskās audzināšanas aktualitāti visā pasaulē, un akadēmiķu un praktiķu pārliecība, ka par raksturu un tikumiem var mērķtiecīgi mācīt skolā ļoti daudzveidīgi. Tas atklāja arī pieaugošo izpratni par skolotāju steidzamo vajadzību pēc metodoloģiska un institucionāla atbalsta, un nepieciešamību nodrošināt kvalitatīvu skolotāju izglītību šajā jomā kā priekšnoteikumu veiksmīgai un ilgtspējīgai rakstura audzināšanas attīstīšanai.

⁴¹ <http://www.sapere.org.uk>

⁴² <https://kinder-philosophieren.de/akademie-kinder-philosophieren/fortbildungsangebot>

⁴³ <http://www.wir-philosophieren.at/Aufbaumodule.html>

⁴⁴ <http://mindfulnessinschools.org/courses>

2. Tikumiska un rakstura audzināšanas pagātne, tagadne un nākotnē Latvijā

2.1. Tikumiska un rakstura audzināšanas Latvijas vēsturē

(Sadaļa balstās uz Fernández González, *in press* – b; Fernández González & Vugule, *in preparation*).

Bieži tiek apgalvots, ka vēsture ir atspoguļojums, un ka vēsturiskās zināšanas palīdz saprast cilvēkus un sabiedrību, ir jaunu ideju avots un palīdz novērtēt pašreizējos sabiedrības procesus (Ķestere, 2005, 6-9). Šajā sadaļā apkopoti pētījuma rezultāti, kas veikti, lai izprastu rakstura izglītības konceptuālo raksturu un galvenās iezīmes trīs dažādos Latvijas vēstures periodos: no neatkarības līdz Otrajam pasaules karam (1918-1939); Latvijas padomju okupācijas periods (1945-1991); un laiks no neatkarības atjaunošanas līdz mūsdienām.

2.1.1. Rakstura audzināšana Latvijā starp karu periodā (1918-1939)

Latvijas Republikā starp karu periodā vairāki jauni pedagoģijas virzieni asi kritizēja tā laika skolu un dominējošo pedagoģijas koncepciju nespēju rezultatīvāk organizēt pedagoģisko procesu un iedarboties uz personības veidošanos. Šos pedagoģijas virzienus, kuri ietekmēja tikumiskās audzināšanas koncepcijas veidošanos, var iedalīt tādos, kuri pedagoģiskajā darbībā akcentē *sabiedriskās intereses*, prasot izglītību un audzināšanu pakļaut sociālajam pieprasījumam (sociālā pedagoģija, pilsoniskās audzināšanas teorija u.c.); un tādos, kuros uzsver *personību*, tās dabisko dotumu, spēju, tieksmju, interešu un vajadzību attīstību (brīvās audzināšanas teorija, personalizēta pedagoģija u.c.). Šīs konceptuālās atšķirības bija pamats skolotāju un izglītības darbinieku diferenciācijai - t.i. sociāldemokrātiskās izglītības (arī kultūras un politikas) koncepcijā, kuru institucionāli pārstāvēja Latvijas Skolotāju savienība (sociāldemokrātiskie, kreisie skolotāji, turpmāk LSS) un Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienības koncepcijā (nacionālie, labējie skolotāji, turpmāk LNSS). Skolotāju profesionālās organizācijas bija nozīmīgi izglītības ideju ģenerācijas un informācijas centri, kas apvienoja lielu skaitu skolotāju un deva viņiem komunikācijas un diskusiju iespējas

Tikumisko jēdzienu izpratnes interpretācijas pedagoģiskajā vidē atrodama enciklopēdiskajā izdevumā Latviešu konversācijas vārdnīca 20. gs. trešajā desmitgadē (1927-1940, Švābe, Būmanis, Dišlers). Šīs vārdnīcas definīcijas arī balstās uz citu zinātnieku atziņām, kā piemēram, K. Mīlenbahs, J. Endzelīns (Latviešu valodas vārdnīca 1853-1916, 1923-1932), P. Birkets, V. Olavs un J. A. Students.

Lai pētītu šī perioda izglītības darbinieku attieksmi pret rakstura un tikumisko audzināšanu, tika analizēti šī perioda laikmeta mēdiji, skolotāju izdevējdarbības rupori – pedagoģiskie žurnāli “Audzinātājs” (1925-1939) un “Mūsu Nākotne” (1922-1934). Pētījuma jautājums: Vai pastāv kvantitatīvas atšķirības starp Latvijas skolotāju organizācijām jēdzienu “raksturs” un “tikums” izmantošanā savos nozīmīgākajos izdevumos „Mūsu Nākotne” (LSS) un „Audzinātājs” (LNSS)?

Rezultāti liecina, ka laika griezumā jēdziens “raksturs” abos žurnālos tika proporcionāli izmantots biežāk un stabilāk nekā jēdziens “tikums”, kuru proporcionāli biežāk izmantoja Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienības žurnālā “Audzinātājs” nekā Latvijas Skolotāju savienība žurnālā “Mūsu Nākotne”. Jēdzienu “tikums” abos žurnālos izmantoja aizvien mazāk no 1926. līdz 1933. gadam. Žurnālā “Audzinātājs” posmā no 1934. līdz 1938. gadam abus jēdzienus izmantoja ievērojami biežāk nekā agrāk. Bet žurnālā “Mūsu nākotne” abus jēdzienus visbiežāk izmantoja no 1931. līdz 1933. gadam; pirms tam (1922-1931), jēdziens “raksturs” tika stabili izmantots visos gados, bet jēdziens “tikums” – pakāpeniski mazāk. Abas skolotāju apvienību izdotajos žurnālos vērojama rakstura audzināšana prioritāte, bet ar to saistītā tikumiskā audzināšana arī bieži traktēta, it īpaši Latvijas Skolotāju savienība žurnālā “Mūsu Nākotne”.

Secinājumi

Kopumā, starp karu periodā izglītības darbinieku un politikas veidotāju vidū interese par skolēnu tikumisko un rakstura audzināšanu bijusi liela. Starp galvenajiem attīstāmajiem tikumiem minēta apdomība un brīvība, griba un gatavība kalpot, kā arī atvērtība un dziņa pēc patiesības jaunā pasaules uzskata veidošanā. Šīs prioritātes tika krāsi mainītas nākamajā - Padomju Latvijas posmā.

2.1.2. Rakstura audzināšana totalitāro režīmu okupācijas laikā (1940-1991)

1931.-1934. gadā notika izglītības politikas pavērsiens, kas izvirzīja akadēmiskos sasniegumus un pareizu uzvedību un disciplinētību Padomju izglītības centrā. Progresīvā pedagoģija, kas bija modē kopš oktobra revolūcijas (1917) tika noraidīta, un Paedoloģija, bērna attīstīšanas zinātne, tika pasludināta par anti-marksistu (Brickman & Zepper, 1992, 34-35). 1935.-1936. gadā Makarenko, ietekmīgākais izglītības teorētiķis Padomju Savienībā,

pastiprināja šo jauno tendenci. No 1946. līdz 1948. gadam Centrālās komitejas sekretāra Zdanova darbs izglītības jomā radīja tā dēvēto „prāta dzelzs priekškaru” (Brickman & Zepper, 1992, 37). Pēc Staļina nāves (1953) uzsvars uz disciplinētības audzināšanu skolā turpinājās līdz Padomju laika beigām.

Vairāki akadēmiski avoti, kas publicēti Padomju Latvijā un paredzēti skolotājiem, skaidri norāda uz raksturu un tikumisko audzināšanu: divas mācību rokasgrāmatas skolotāju apmācībai (Jesipovs & Gončarovs, 1948; Iljina, 1971) un trīs zinātnisko rakstu krājumi. Jesipova un Gončarova grāmata “Pedagoģija – mācības grāmata pedagoģiskās skolām” (1948) tika izmantota skolotāju izglītošanai Latvijā vairāk nekā divas desmitgades. Grāmatas 11. sadaļa (246. – 305. lpp.) tika nosaukta “Tikumiskās audzināšanas saturs un metodika”. Šo darbu aizstāja Iljinas grāmata “Pedagoģija” 1971. gadā, un to izmantoja skolotāju izglītībā līdz Padomju sistēmas beigām. Grāmatas 6. sadaļas virsraksts (93-111. lpp.) ir “Tikumiskā audzināšana” un 7. nodaļa tika saukta „Padomju patriotisma un proletāriskā internacionālisma audzināšana” (112.-123. lpp.). Zinātniskos rakstu krājumi sastādīja Padomju Latvijas vadošie izglītības akadēmiķi, Latvijas Valsts universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas katedras locekļi, un tos publicēja 1962. gadā (6 raksti), 1964. gadā (9 raksti) un 1967. gadā (9 raksti) sērijā “Audzināšanas jautājumi padomju skola”. 14 no šiem 24 zinātniskajiem rakstiem skar tieši rakstura un tikumiskajai audzināšanai.

Šajos avotos termins „audzināšana” attiecās uz “uz zināšanām balstītu komunistiskās pārliecības attīstīšanu nākotnes paaudzē un personības iezīmju veidošanu, kas ir piemērotas komunistiskajā sabiedrībā” (Jesipovs & Gončarovs, 1948, 12) . Termins “Padomju tikumiskā audzināšana” parādās ļoti bieži un attiecas uz Padomju personības audzināšanu kopumā, bet vārds “raksturs” gandrīz vienmēr tika saprasts kā „personīgais spēks” vai “gribasspēks”.

Padomju izglītības teorētiķiem uzplaukstošas personības audzināšana būtu iespējama tikai pēc jaunās Padomju sabiedrības izveidošanas: „Cilvēci radikāli uzlabot un pilnveidot ar audzināšanas palīdzību varēs tikai pēc tam, kas ekspluatatorisko sabiedrību revolucionārā ceļā nomainīs sociālistiskā iekārta, radot apstākļus cilvēka patiesi vispusīgais attīstībai un audzināšanai” (Iljina, 1971, 41).

Pieci konkrēti tikumi bija īpaši jāattīsta Padomju pilsoņiem: Padomju patriotisms, sociālistiskais humānisms, kolektīvisms, disciplinētība un rakstura gribas īpašības. Viņu vidū patriotisms, disciplinētība un rakstura spēks bija vissvarīgākie, un minētajos avotos Latvijas akadēmiķi pielika daudz pūļu, lai detalizēti izskaidrotu metodes, ar kurām panākt Jaunā

Padomju Cilvēka veidošanos ar savu komunistisko apziņu un tās gatavība strādāt un cīnīties par Padomju ideālu.

Aristoteļa klasiskās rakstura audzināšanas teorijas gaismā ir viens Padomju tikumiskās audzināšanas pārsteidzošs aspekts: nav neviena atsauce uz centrālo tikumu - apdomība (*phronesis* – t.i., gudrība vai morāli pareizais spriedums praktiskās darbības jomā, kas vada pārējos tikumus un ļauj uztvert, zināt, vēlēties un rīkoties ar veselu pratu). Padomju sistēmā vienīgais nozīmīguma / svarīguma kritērijs bija attiecīgās idejas vai rīcības saskaņotība ar Padomju ideoloģiju, un šķiet, ka Padomju rakstura audzināšanā ideoloģija aizvietoja apdomību gan kā „vesela saprata” kritēriju, gan kā citu tikumu vadītāju (*auriga virtutum*). Apdomība, iespējams, uzskatīja par lieku un pat bīstamu, jo ideoloģija nodrošināja jau viennozīmīgus darbības kritērijus.

Saistīts jautājums ir kritiskās domāšanas izpratne Padomju izglītībā. Tā tika uzskatīta par leģitīmu tad, kad tā attiecās uz sevi (paškritika komunistiskās apziņas stiprināšanai), biedriem (atklājot citu cilvēku novirzes no komunistiskās sabiedrības ideāliem) un uz kapitālisma sistēmu; bet latentā terora režīmā nebija pat iedomājams apšaubīt Padomju režīmu, tā valdniekus vai pašu ideoloģiju.

Secinājums

Padomju izglītības akadēmiķi uzsvēra studentu snieguma tikumu (*performance virtues*) attīstīšanu, piemēram, gribasspēka, kārtības un disciplinētības attīstību, bet svarīgākie intelektuālie tikumi, kā piemēram, apdomība un mīlestība pret patiesību, kas iepriekšējā periodā tika uzskatīti par prioritāti morālajā audzināšanā, tagad tika ignorēti vai kontrolēti. Morālā sirdsapziņa tika aizstāta ar komunistisko apziņu, un personiskajam uzplaukumam bija instrumentāla loma komunisma sociālā projekta celšanai (Iljina, 1971). Transcendences noraidīšana, “zinātniskais materiālisms” un marksisma-ļeņinismam raksturīgais ateisms neļāva atzīt nekādu morāles avotu, kas nebūtu saistīts ar totalitāro padomju ideoloģiju.

2.1.3. Rakstura audzināšana Latvijā pēc neatkarības atgūšanas

Latvijas neatkarības atgūšana pēc Padomju Savienības sabrukuma izraisīja sabiedrībā zināmu morālu vakuumu. Vecie padomju tikumi tika diskreditēti, un interese par eiropisko dzīvesveidu sākotnēji sekmēja jauno morālu vērtību ieviešanu Latvijā, daļēji – ziņkārības dēļ. Tomēr, daudzās izglītības iestādēs jaunās morālās vērtības netika nekritiski pieņemtas, bet tika aplūkotas ar zināmu neuzticību, pat noraidīšanu. No otrās puses, pavērās iespēja atgriezties

religiskajā praksē, bet, pēc 50 gadu oficiālās ateisma, trūka dziļas izpratnes par kristīgo vērtību būtību.

Institucionālā līmenī neatkarības atjaunošanas pirmajos gados valdībai bija steidzamākas prioritātes nekā jauniešu morālā audzināšana. Tikai pēc tūkstošgades maiņas un pēc Latvijas iekļaušanās Eiropas Savienībā (2004) jautājums par to, uz kādām morālajām vērtībām būtu jābalstās Valsts attīstībai tika aktualizēts.

2.2. Tikumiska un rakstura audzināšanas tagadne Latvijā un nākotnes perspektīvas

(Sadaļa balstās uz Fernández González, Pīgozne, Surikova, & Vasečko, *in press*; Fernández González, Surikova, Pīgone, & Vasečko, *submitted*; Fernández González, 2018a; Fernández González, 2018b; Fernández González, *in preparation*).

Šajā sadaļā tiek aplūkoti rakstura audzināšanas tiesiskie un akadēmiskie aspekti, kā arī tika apkopoti pētījuma rezultāti par aktuālo rakstura un tikumiskās audzināšanas izpratni Latvijā un skolas lomu šajā jomā.

2.2.1. Juridiskais un akadēmiskais ietvars

Šajā apakšnodaļā aplūkota spēkā esošā likumdošana par tikumisko audzināšanu Latvijā, un izklāstīta rakstura un tikumiskās audzināšanas nostādnes skolu reformā Skola2030. Tika arī aplūkota skolotāju izglītība rakstura un tikumiskajai audzināšanai Latvijā un esošās rakstura izglītības programmas un projekti.

Tikumiskā audzināšana likumdošanā un izglītības reforma projektā "Skolas2030"

Ārvalstu investoru padome Latvijā (Foreign Investors' Council in Latvia – FICIL 2016) ierosina uzsākt jaunu posmu Latvijas izglītības sistēmas modernizācijā, koncentrējoties uz 21. gadsimta prasmēm gan studentiem, gan skolotājiem. FICIL uzskata, ka izglītības saturs jāpārskatīšana atbilstoši darba tirgus pašreizējām vajadzībām, ir nepieciešama. Šai reformai būtu jāpārskatī kompetencēs balstītā pieeja ar jaunajām vadlīnijām par tikumisko audzināšanu vai ar raksturā balstīto izglītību.

Jaunās vadlīnijas par tikumisko audzināšanu Latvijas skolās (Ministru kabinets, 2016b) nosaka izglītojamo valstiskās un tikumiskās audzināšanas vadlīnijas skolām, un kārtību, kādā izvērtējama mācību līdzekļu un materiālu, kā arī mācību un audzināšanas metožu atbilstība izglītojamā tikumiskās attīstības nodrošināšanai. Izglītības procesā veicina izglītojamā izpratni, atbildīgu attieksmi un rīcību, kas apliecina šādas vērtības: dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, laulība, darbs, daba, kultūra, latviešu valoda un Latvijas valsts. Vērtību apliecināšanai

un īstenošanai izkopjami tikumi ir šādi: atbildība, centība, drosme, godīgums, gudrība, laipnība, līdzietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums un tolerance. Likumā paredzēts, ka skolotāji būs atbildīgi par tikumības izglītību skolā.

Izglītības sistēmas līmenī, jaunajās Izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014.-2020. gadam viens no izvirzītajiem apakšmērķiem ir “veicināt vērtībizglītībā balstītu indivīda profesionālo un sociālo prasmju attīstību” (Saeima, 2014). Saistībā ar to Eiropas struktūrfonda (ESF) projekts “Karjeras atbalsts vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs”⁴⁵ (Ministru kabinets, 2016a) tiek īstenots no 2016. gada 1. janvāra līdz 2020. gada 31. decembrim visās Latvijas vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs, sekmējot skolēnu personības un intrapersonālo prasmju attīstību karjeras vadības prasmju apguves procesā. Savukārt Valsts izglītības satura centrs īsteno projektu “Kompetenču pieeja mācību saturā”⁴⁶ (Ministru kabinets, 2015) no 2016. gada 17. oktobra līdz 2021. gada 16. oktobrim, kura ietvaros tiek sekmēta šo pašu vērtību apguve, kas minētas tikumiskās audzināšanas vadlīnijās⁴⁷ (Ministru kabinets, 2016b).

Projektā “Skola2030”⁴⁸ atrunāts, ka vērtības veido nozīmīgu lietpratības daļu. Tās ir pamats ieradumiem, kas, mērķtiecīgi attīstīti, nostiprinās par tikumiem, citiem vārdiem, par nu jau apgūtām un sev pieņemtām vērtībām. Skolas uzdevums ir bērniem un jauniešiem veidot visaptverošu izpratni par tādām vērtībām kā dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, laulība, darbs, daba, kultūra, latviešu valoda un Latvijas valsts, veidojot vērtējošu attieksmi un atbildību par sevi un savu rīcību. Projekta aprakstā apgalvots, ka ne vērtības, ne tikumus tieši iemācīt vai ieaudzināt nevarēšot, tādēļ pedagogu pienākums un atbildība ir stiprināt ieradumus. Vērtības un to izpausmi tikumos cilvēki apgūst visu mūžu, arī ārpus izglītības iestāžu sienām. Skolēni sev nozīmīgās vērtības saredzot ikdienas saziņā un mijiedarbē gan ģimenē, gan skolā, gan draugu un plašākas sabiedrības lokā.

Skolotāju sagatavošanas un profesionālā pilnveides programmās

Pedagogu nepieciešamā izglītība un profesionālā kvalifikācija Latvijas Republikā un viņu profesionālās kompetences pilnveidošanas kārtība ir noteikta Ministru kabineta 2018. gada 21. septembra noteikumos Nr. 569⁴⁹ (Ministru kabinets, 2018). Skolotāji var attīstīt savu

⁴⁵ http://www.viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/karjeras_atbalsts_2016_2020/

⁴⁶ http://visc.gov.lv/visc/projekti/esf_831.shtml, <https://www.skola2030.lv/>

⁴⁷ http://visc.gov.lv/visc/projekti/dokumenti/esf_831/20161027_prezent.pdf 4. lpp.

⁴⁸ <https://www.skola2030.lv/>

⁴⁹ <https://likumi.lv/ta/id/301572>

profesionālo kompetenci augstākās izglītības iestādēs, skolotāju profesionālajās NVO un citās ministrijas atzītajās iestādēs (piemēram, pašvaldību izglītības pakalpojumos). Regulāro obligātās profesionālas pilnveides kursu saturs (vismaz 36 stundas ik pēc 3 gadiem) var ietvert “pedagoga vispārējās kompetences” (ieskaitot audzināšanas jautājumi un pilsoniskās attieksmes pilnveidošanu), “izglītības saturs un didaktika” un “izglītības vadība”.

Latvijā skolotāju izglītības kursu piedāvājums rakstura izglītības jomā ir samēra plašs. Piemēram, 2017-2018. gadā tika piedāvāti šādi kursi: seminārs „Pedagogu profesionālās kompetences pilnveide valstiskās un tikumiskās audzināšanas jautājumos”⁵⁰; programma “Audzināšanas procesā izkopjamie tikumi”⁵¹; programma “Caurviju prasmes pilsoniskajā un valstiskajā audzināšanā uz kompetencēm balstītā mācību procesā”⁵²; programma “Veiksmīgas audzināšanas pamatprincipi vērtībizglītības un tikumiskajā aspektā”⁵³, u.c. Nesen, Valsts Izglītības un Satura Centrs uzsāka programmu “Vērtībizglītība”⁵⁴ par vērtībizglītības integrēšanu mācību un audzināšanas darbā ieskaitot caurviju prasmes.

Tomēr šis piedāvājums ir fragmentārs un tas nepārklāj visus tikumiskās un rakstura audzināšanas aspektus. Ir vajadzīgas novatoriskas skolotāju izglītības programmas šajā jomā, kas ietvertu inovatīvas pieejas un metodes un atbilstu mūsdienu skolu un sabiedrības vajadzībām. Skolām ir vajadzīgi skolotāji, kas spēj uzsākt inovatīvas rakstura un tikumiskās audzināšanas programmas. Skolotājiem ir jādod iespēju izstrādāt materiālus un uzņemt iniciatīvu rakstura audzināšanai skolā, kas ņemtu vērā kultūras īpatnības, pielāgotos konkrētajai izglītības telpai, būtu skolai un videi draudzīgi un paredzētu ģimeņu iesaistīšanos. Ģimenēm arvien vairāk ir vajadzīgs atbalsts no skolas, lai ilgtspējīgi nodotu tālāk vērtības jauniešiem.

Rakstura audzināšanas iniciatīvas un projekti Latvijā

Latvijā ir vairāki projekti un iniciatīvas, kas saistītas ar rakstura izglītību: starp tām var minēt Erasmus + projektu “Shaping Characters”⁵⁵, dokuments “Izglītība mūsdienīgai lietpratībai: mācību satura un pieejas apraksts”⁵⁶, kas tika izstrādāts Eiropas struktūrfonda projekta “Kompetenču pieeja mācību saturā” (2016–2021) ietvaros, konference

⁵⁰ <https://www.macibuiestade.lv/notikumi/pedagogu-profesionalas-kompetences-pilnveide-valstiskas-un-tikumiskas-audzinanas-jautajumos>

⁵¹ <https://lmc.lv/lv/jaunumi/atvert/sia-latgales-macibu-centrs--piedava-apgut--a-limena-pedagogu-profesionalas-kompetences-pilnveides-pr>

⁵² <http://www.rvlg.lv/index.php/talakizglitiba/>

⁵³ <http://lpmc.lv/macibas/backPid/7/browse/2/category/skolu-darbiniekiem/article/veiksmigas-audzinanas-pamatprincipi-vertibizglitibas-un-tikumiskaja-aspekta-6decembri.html>

⁵⁴ <http://www.iac.edu.lv/programmas/new-program-page/>

⁵⁵ <http://www.shapingcharacters.eu> ; <http://www.iksd.riga.lv/public/88494.html>

⁵⁶ <http://www.izm.gov.lv/images/aktualitates/2017/Skola2030Dokuments.pdf>

“Raksturizglītības aktualitātes un tendences pasaulē un Latvijā”⁵⁷, pētniecības projekts “Skolotāju ētika, transversālo prasmju un socioemocionālās kompetences attīstība un rakstura audzināšana izglītības kvalitātes sekmēšanai”, kas īstenots Latvijas universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes projekta “Cilvēks, Tehnoloģijas un izglītības kvalitāte”⁵⁸ (2016-2018) ietvaros, Erasmus+ projekts “Atbalsts skolotājiem starppersonu kompetences un rakstura audzināšanas skolā pilnveidei – Arete Catalyst”⁵⁹ (2017-2019).

Dažas Latvijas skolas jau uzsākušās īstenot eksperimentālas rakstura audzināšanas programmas, kā piemēram, "Efektīvas rakstura audzināšanas programmas integrēšana Rīgas Katoļu ģimnāzijā"⁶⁰. Ievērojama arī vērtību audzināšanas programma, kas īstenota Laurenču sākumskolā (Siguldā)⁶¹ sadarbībā ar vecākiem un iesaistot pašus skolēnus.

Secinājumi

Latvijā ir spēcīgs formāls institucionālais un juridiskais atbalsts rakstura un tikumiskajai audzināšanai skolā, kā arī metodiskā kultūra, kas atbalsta ētikas izglītību. Turklāt, topošo un esošo skolotāju izglītības un tālākizglītības vajadzības šajā jomā tika apzinātas. Tomēr, ņemot vērā pašreizējās izglītības reformas, skolotāji ir pārslogoti ar jaunu informāciju, un viņiem nav tā laika un atbalsta, kas būtu vajadzīga rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnvērtīgai īstenošanai skolā. Turklāt šķiet, ka skolotāju izglītības un tālākizglītības piedāvājums ir fragmentārs un nepietiekams.

2.2.2. Rakstura un tikumiskās audzināšanas izpratne Latvijas izglītības sistēmā

2018. gada aprīlī - oktobrī Latvijā tika īstenota tiešsaistes aptauja, kurā piedalījās 2200 respondentu no dažādām izglītības nozarēm (vecāki, skolēni, pirmsskolas un tālākizglītības skolotāji un skolu vadītāji) par rakstura izglītības un tikumības izglītības izpratni un izaicinājumiem Latvijas izglītības konteksts (sk. 1. tabulu un 2. tabulu).

⁵⁷ <http://katolis.lv/notikumu-kalendars/backPid/369/category/seminari/article/konference-rakstura-izglitibas-aktualitates-un-tendences-pasaule-un-latvija-1.html>

⁵⁸ <https://www.pzi.lu.lv/petnieciba/lu-petniecibas-projekti/cilv-tehn-un-izgl-kval/1aspekts-cilveks-un-izglitiba/skolotaju-etika-un-transversalo-kompetencu-21-gs-prasmju-attistiba/>

⁵⁹ <https://www.lu.lv/en/jf/par-mums/ul-media/news/zina/t/18242/>

⁶⁰ <https://www.izglitiba-kultura.lv/avize/nr3-513>

⁶¹ <https://laurenci.edu.lv/>

Tabula 1: Respondenti pa reģioniem

Reģions	N
Rīga	759
Latgale	324
Kurzeme	236
Vidzeme	211
Zemgale	656
Kopā	2186

Tabula 2: Respondenti pa sektoriem

Sektors	N
9. klases skolēns	386
12. klases skolēns	454
Topošie skolotāji	244
Skolotāji	474
Skolas vadība	127
Vecāki	463
Izglītības pārvalde	32
Kopā	2180

Aptaujas pirmā daļa attiecās uz rakstura un tikumisko audzināšanu, un tajā ietverti kvantitatīvi un kvalitatīvi dati. Kvantitatīvo datu analīzes laikā tika konstatēts, ka Latvijas izglītības sistēmā pastāv vispārēja piekrišana visos sektoros (vecāki, skolēni, topošie skolotāji, skolotāji un skolas vadītāji), ka raksturs un tikums ir diezgan labi zināmi jēdzieni un ka tie atšķiras. Tāpēc arī rakstura audzināšana un tikumiskā audzināšana atšķiras, bet tās ir savstarpēji saistītas. Respondentiem ir diezgan labvēlīgs viedoklis gan par rakstura audzināšanu, gan par tikumisko audzināšanu, un ir gatavi tās atbalstīt. Šī tendence ir nedaudz lielāka attiecībā uz rakstura audzināšanu. Abi audzināšanas veidi ir īpaši svarīgi, lai uzlabotu skolēnu uzvedību. Respondentu domās rakstura audzināšana nav tieši saistīta ar reliģisko vai politisko izglītību un tā veicina akadēmisko sniegumu un nodarbinātības iespējas. Savukārt, tikumiskā audzināšana īpaši palīdz veidot labas attiecības un tā sekmē gan individuālo, gan sociālo labklājību. Skolotāji un skolu vadītāji visaugstāk piekrita tām rakstura audzināšanas definīcijām, kurās ietvēra gan skolēnu iesaistīšanās audzināšanas procesā, gan neformālās izglītības metodes.

Kas attiecas uz kvalitatīvo datu analīzi šajā sadaļā, galvenās tēmas, kas saistās ar rakstura audzināšanu un tikumisko audzināšanu respondentu izteikumos ir šādas: Saistībā ar rakstura audzināšanu bieži minēta gribas attīstība, indivīda attīstība, personības attīstība, individualitātes veidošanās un rīcības izvēle. Saistībā ar tikumisko audzināšanu bieži minēta morālā spēka attīstība, attieksmes veidošanās, kvalitatīvu attiecību veidošanās, uzvedības veida izvēle, morālā audzināšana, vērtību izglītība, ētiskā audzināšana, reliģiskā audzināšana, kristīgā audzināšana, dvēseles audzināšana, garīgā audzināšana, seksuālā audzināšana. Analizējot respondentu spriedumu tendences, var secināt, ka rakstura audzināšana un tikumiskā audzināšana ir saistītas bet ir nodalāmās. Rakstura audzināšana saistās ar gribas spēka attīstību; tā ir tendētā uz personības attīstību, kas izpaužas cilvēka attieksmē, pirmkārt, pret sevi, kā arī attiecību, rīcības un uzvedības veidu izvēlē. Savukārt tikumiskā audzināšana būtība ir cilvēka

morālā spēka attīstībā, kas izpaužas personības attieksmju, attiecību, rīcību un uzvedības tikumā kā kvalitātes raksturojumā.

Secinājumi

Respondentiem ir diezgan labvēlīgs viedoklis gan par rakstura audzināšanu, gan par tikumisko audzināšanu, un ir gatavi tās atbalstīt. Abas ir savstarpēji papildinošas un darbojas sinerģijā. Respondentu izpratne par rakstura un tikumiskās audzināšanas jēdzieniem ir ļoti daudzveidīga pat tad, ja pastāv dažas kopīgas tendences: kamēr rakstura audzināšana bieži tiek sasaistīta ar gribas spēku un skaidriem personīgiem lēmumiem, tikumiskā audzināšana bieži tiek sasaistīta ar morālo attieksmi, cieņpilnām, labvēlīgām attiecībām un tikumisku uzvedību. Tomēr, vēsturisko iemeslu dēļ vairākos respondentu izteikumos vērojama asociācija starp jēdzieniem „tikumiskā audzināšana” / “rakstura audzināšana” un Padomju totalitāro režīmu, kas liek domāt, ka varbūt komunikācijā ar sabiedrību un medijiem, būtu piemērotāks izmantot citu vārdu salikumu, kā piemēram, „morālo ieradumu veidošanās”.

3. Izaicinājumi rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnveidošanai Latvijā

Šajā sadaļā apkopoti aptaujas otrās daļas rezultāti: respondentu domas un ieteikumus rakstura audzināšanas veiksmīgai īstenošanai Latvijā, kā arī ekspertu grupas secinājumi attiecībā uz rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnveidošanas Latvijā stiprām un vājām pusēm, iespējām un draudiem.

3.1. Skolas loma rakstura audzināšanā un nepieciešams atbalsts

(Sadaļa balstās uz Fernández González, *in preparation*)

Aptaujas respondenti tika lūgti izpaust savu viedokli par skolas un skolotāju loma rakstura audzināšanā. Aptaujas atvērtie jautājumi ļāva viņiem paust arī savas domas un ieteikumus šajā jomā. Kopējo kvantitatīvo datu primārā analīze liecina, ka 92% no respondentiem uzskata, ka ir iespējami mērķtiecīgi audzināt bērnu morālos ieradumus un vērtības skolā caur piemērotām lekcijām, projektiem un brīvprātīgām aktivitātēm. Arī 77% no respondentiem uzskata, ka skola ir līdzatbildīga par šo audzinošo darbu (kopā ar vecākiem), un 74% uzskata, ka labo morālo ieradumu sekmēšana un vērtību audzināšana ir daļa no skolotāju lomas. Analizējot Rīgas pilsētas datus atsevišķi, tika noskaidrots, ka 89% no 759 Rīgas respondentiem uzskata, ka ir iespējami mērķtiecīgi audzināt bērnu morālos ieradumus un vērtības skolā caur piemērotām lekcijām, projektiem un brīvprātīgām aktivitātēm. Arī 74% uzskata, ka skola ir līdzatbildīga par šo audzinošo darbu (kopā ar vecākiem), un 68% uzskata, ka labo morālo ieradumu sekmēšana un vērtību audzināšana ir daļa no skolotāju lomas. Jautājumā vecākiem, vai skola šobrīd sadarbojas ar Jums, 51,2% aptaujāto vecāku atbildēja apstiprinoši, bet 48,8% noliedzoši.

Respondentu raksturīgākie izteikumi par nepieciešamo atbalstu rakstura audzināšanai skolās apkopoti Tabulā 3.

Tabula 3: Raksturīgi izteikumi par nepieciešamo atbalstu rakstura audzināšanai

Jomas	Ieteikumi
Latvijas politikai	Nenovirzīt uz ideoloģisku abstraktu. Dalīt skolas un ģimenes atbildības. Izvairīties no akadēmiskas pieejas dominēšanas. Vairāk uzmanības audzināšanai. TA/RA mērķu izvirzīšana, mācoties no vēsturiskās pieredzes. Labāk apmaksāts audzināšanas darbs. Kopīgā diskusija par identificētam problēmām!
Izglītības sistēmai	Mācību laiks pārāk garš. Grūti koncentrēties pat labiem skolēniem. Nepaliek laiks pabūt mājās, ģimenē. Skolēnu skaits klasē par lielu. Mazāks skolēnu skaits klasē. Akadēmiskā un audzināšanas darba līdzsvars. Nepieciešami pētījumi. Komunikācija ar skolotajiem.

Izglītības programmām	Divi pretēji viedokļi: 1) Iekļaut satura TA. Pārskatīt sociālo zinību saturu. Psiholoģijas priekšmeta ieviešana. 2) Nemainīt skolas programmu. Integrēt TA ikdienas saskarsme nevis kā mācību priekšmetu/mācībās. Pārdomāt, ko vajadzētu mācīt skolēniem (viņiem nevajadzētu darīt to, kas viņiem nav piemērots).
Skolas vidē	Vairāk runāt ar skolēniem. Radīt labvēlīgu, drošu vidi, ieviešot skolā tikumības likumus. Atbalsta personāls stundās. Atbildību!! Visu skolotāju vienotas prasības. Sistemātisks/plānveidīgs skolas personāla darbs TA/RA jomā.
Vecāku izglītošana un atbalsts	Atbalstīt ģimenes lomu. Mācīšanās no paraugiem. Vairāk runāt ar bērniem. Vairāk informācijas vecākiem par skolu. Regulāri pārskati par situāciju klase Radīt labvēlīgu, drošu vidi, ieviešot ģimenē tikumības likumus. Ieteikumi vecākiem, ko darīt mājās, kā veidot tikumiski audzinošu vidi.
Skolotāju izglītība	Pedagoga personība un tikumība. Pašiem būt pārliecinātiem. Pieredzes gūšana jau augstskolā. Mācīties no TA un RA praktiķiem. Praktiskās nodarbības.
Jauniem skolotājiem skolā	Jaunu skolotāju rakstura un tikumības veidošanos. Skolotājs ka pozitīvs piemērs. Nepārtraukta mentora palīdzība skolā jauniem skolotājiem. Ekskursijas, lekcijas, dziļakas zināšanas. Sapratni no kolēģu puses. Ieteikumi un padomi. Metodiskā palīdzība. Idejas darbam stundas. Jaunu metožu apguve. Jaunie skolotāji neprot komunicēt ar skolēniem
Skolotāju tālākizglītība	Turpināt mērķtiecīgu tālākizglītību: kursi, semināri. konferences, piemēri, paraugi, lekcijas, zināšanas par rakstura veidiem/metodes/prakse. Literatūra. Interneta resursi: idejas materiāli interneta, darba lapas u.tml. Valsts apmaksāts NVO pasākums. Jēgpilna papildu izglītība. Mobilitāte skolotāju pieredzes apmaiņai.
Audzinašanas un mācību procesam	Lekciju lasījumi bērniem saprotama valoda. Pārvērst skolu sacensību sadarbībā! Nelikt skolēna atzīmēm mainīt viņa dzīvi, jo cipariem nevajadzētu ietekmēt visu viņu nākotni. Vairāk informācijas par skolēniem klasē. Vairāk runāt ar skolēniem.
Mācību materiāli	Vecumam atbilstoši materiāli ar video pielikumiem skolēniem: video filmiņas ar situāciju modelēšanu. Sagatavotas lomu spēles/anketas/testi u.tml. Uzdevumi izstrāde. Metodiskie materiāli. Mācību materiālus, izdales materiālus. Interaktīvās nodarbības.
Sabiedrības izglītošana un atbalsts	Cilvēka ētikas kodekss. Radīt labvēlīgu, drošu vidi, ieviešot sabiedrība tikumības likumus. Koordinēt atbalstu no vecākiem, NVOs, institūcijām. Sadarbība pašvaldībās. Labdarības darbs. Visu iesaistīto sadarbība.

3.2. Rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnveide Latvijā: SVID analīze

(Sadaļa balstās uz Fernández González, *in press* – b; Fernández González *et al.*, *submitted*; Fernández González, 2018a; Verdeja Muñíz & García-Sampedro Fernández-Canteli, 2018).

Lai apspriestu pētījuma rezultātus un noskaidrotu rakstura audzināšanas vajadzības Latvijas kontekstā 2018. gada beigās un 2019. gada sākumā tika organizētas vairākas ekspertu ideju ģenerēšanas grupās un fokuss grupa diskusijas ar Latvijas un ārzemju ekspertiem, kurās piedalījās skolu vadītāji, skolotāji, vecāki, izglītības pārvaldes darbinieki un ārzemju zinātnieki. Dalībnieku sadalījums pa sektoriem prezentēts Tabulā 4.

Tabula 4: Pētījuma rezultātu apspriešanas dalībnieku sadalījums pa sektoriem

Sektors	N
Ārzemju zinātnieki (EE, SP, UK)	15
Skolas direktori	35
Skolotāji	45
Vecāki	35
Izglītības pārvalde	8
Akadēmiskais personāls (LU)	9
Kopā	147

Tabulā 5 apkopotās rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnveides Latvijā stiprās puses, vājās puses, iespējas un draudi.

Tabula 5: Rakstura un tikumiskās audzināšanas pilnveide Latvijā: SVID analīze

Stiprās puses	Vājības
1. Spēcīgs institucionālais atbalsts: Rakstura audzināšana iekļauta Izglītības attīstības pamatnostādņēs, projektā “Kompetenču pieeja mācību saturā” un projektā “Skola2030”. 2. Spēcīgs juridiskais atbalsts: Ministru kabineta noteikumi Nr. 480 „Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība” 3. Spēcīga ētiskās izglītības metodoloģiskā kultūra: Valsts Izglītības un Saturs Centrs (VISC) izstrādātās „morālās audzināšanas (tikumiskās izglītības) vadlīnijas” un mācību materiālus. 4. Augsts izpratnes līmenis par skolotāju un topošo skolotāju izglītības un tālākizglītības vajadzībām rakstura un tikumiskās audzināšanas jomā.	1. Trūkst vienotas izpratnes par rakstura un tikumisko audzināšanu Latvijā. 2. Trūkst visaptveroša izglītības piedāvājuma skolotāju sagatavošanas un profesionālās pilnveides jomā sakarā ar rakstura un tikumisko audzināšanu. 3. Metodisko materiālu trūkums izmantošanai klasē. 4. Sadarbības trūkums starp ģimenēm un skolu šajā jomā.
Iespējas	Draudi
1. Pastāv daži institucionāli centieni veidot un īstenot rakstura audzināšanas programmas (Rīgas katoļu ģimnāzija, Laurenču skola Siguldā u.c.) 2. Ir vairāki tekoši vai pabeigti pētniecības projekti šajā jomā (piem., Erasmus + projekts „Shaping Characters” (2015-2017), LU projekts “Skolotāju ētika, transversālo prasmju un socio-emocionālās kompetences attīstība un rakstura audzināšana izglītības kvalitātes sekmēšanai” (2016-2018), Erasmus + projekts “Atbalsts skolotājiem starppersonu kompetences un rakstura audzināšanas skolā pilnveidei – Arete Catalyst”, un pašreizējais pēcdoktorantūras projekts). 3. Starptautiskie projekti citās valstīs (Lielbritānija, ASV, Vācijā, Austrijā, Austrālija, Spānija) var iedvesmot rakstura un tikumisko audzināšanu Latvijā (materiālu un programmu pārņemšana un pielāgošana).	1. Pašreizējās izglītības reformas: skolotāji ir pārslogoti ar jaunu informāciju, viņiem jākoncentrējas uz jauno pieeju. 2. Grūtības atrast kompetentus pasniedzējus, kas varētu izglīt skolotājus šajā jomā. 3. Terminoloģiskie pārpratumi: vārdi “tikumiskā audzināšana” un “rakstura audzināšana” reizēm izraisa dažādas asociācijas ar totalitārismu (varbūt būtu jāizmanto termins “morālo ieradumu veidošanās”).

Secinājumi un ieteikumi

Latvijas likumdošanā ietvertās vērtības un tikumi ir integrēti skolu reformas projektā Skola2030. Projektā tiek atzīta skolēnu paradumu veidošanās un nostiprināšanas nozīme skolās, bet nav skaidri atrunāta un plānota iespēja tieši mācīt tikumus (morāles paradumus) un vērtības. Šis audzināšanas centrālais aspekts bieži tiek atstāts bērnu ziņā, pārlietu paļaujoties viņu spējām to uztvert un apgūt patstāvīgi no skolas vides vai ārpus skolā.

Starptautiskā pieredze pierāda, ka skolā var mācīt un uzvērt ('grābt') rakstura un tikumības īpašības. Šis pētījums atklāja, ka Latvijā ir gandrīz vienprātīgs atbalsts mērķtiecīgai rakstura un tikumības audzināšanas īstenošanai skolā.

Pētījums atklāja arī skolotāju vajadzības pēc institucionāla un metodiska atbalsta. Skolotāju un skolu vadītāju izglītošana ir primārais vajadzīgais solis, lai varētu veikt nepieciešamās izmaiņas izglītības sistēmā. Viņiem būtu jāklūst par morālās un akadēmiskās izcilības katalizatoriem visai skolas kopienai.

Būtu jāizglīto Latvijas sabiedrību kopumā, lai pilnveidotos izpratne par to, ko nozīmē (un ko nenozīmē) rakstura un tikumiskā audzināšana, tās savstarpējo papildināmību, un ar ko tās atšķiras no vērtību izglītību. Šim darbam noderētu sadarbība ar sociālajiem medijiem, publisko konferenču un debašu organizēšana. Dokumentālās filmas par raksturu un tikumisko audzināšanu, kas izveidotas citās valstīs, varētu tikt tulkotas latviešu valodā un izplatītas publiskajos televīzijas kanālos un citos plašsaziņas līdzekļos.

Tālāk tekstā apkopoti galvenie ieteikumi, kas saņemti šīs plašās konsultācijas laikā, lai pilnveidotu rakstura un tikumisko audzināšanu skolās un piedāvātu atbilstošu skolotāju izglītību un tālākizglītību.

Ieteikumi rakstura izglītības un tikumu programmu ieviešanai skolā

- Attiecībā uz terminoloģiju: vēsturisku iemeslu dēļ varētu būt lietderīgi izmantot terminu "morālo ieradumu veidošanās", nevis "rakstura audzināšana" vai "tikumiskā audzināšana". Būtu jāizskaidro plašai publikai vērtību un tikumu jēdzienu līdzības un atšķirības.
- Katrai skolai būtu jānosaka audzināšanas mērķi un uzdevumi, tostarp – skolēnu rakstura audzināšana sadarbībā ar ģimenēm. Skolēnu personības pilnveides plānam jābūt pietiekami skaidram un tajā jāparedz pietiekami ilgs laiks, lai attīstītu katru morālo ieradumu (piemēram, 2 mēnešus). Vadība jāatvēl laiks skolotājiem, lai tie regulāri varētu pārdomāt un sarunāties ar kolēģiem par šo aspektu.

- Programmai ir jāsaņem piekrišana un jāiesaista lielākā daļa izglītības kopienas (tostarp skolotāji, administrācija, vecāki un atbalsta personāls). Skolas direktoram un administrācijai būtu skaidri jāatbalsta rakstura un tikumiskā audzināšana. Vecākiem un studentiem būtu jāiesaistās skolas vērtību / tikumu definēšanā un attiecīgās audzināšanas programmas izstrādē.
- Starptautiski apstiprināti instrumenti (piemēram, skolu pašnovērtējuma lapa „11 efektīva rakstura izglītības principi”) varētu labi noderēt skolām šajā darbā. Programmu varētu ieviest skolā, sākot ar skolotājiem, izmantojot mācīšanās darba vietā pieeju (no 6 līdz 32 stundām). Šādas programmas rezultātā varētu tikt izstrādāts skolas personalizēts plāns rakstura un tikumiskajai audzināšanai.
- Tikumu kognitīvā satura izpratne (*virtue literacy*) (piemēram, tikumu un rakstura iezīmju definīcijas) būtu jāintegrē ar atbilstošu tikumisko emocionālo audzināšanu, kas iedvesmotu skolēnus un palīdzētu viņiem internalizēt un praktizēt savas zināšanas par raksturu un tikumiem. Šajā emocionāli audzinošajā darbā ieteicams izmantot video filmas, klasiskās literatūras darbu apspriešana, un personīgais kontakts ar iedvesmojošiem tikumības izausmes paraugiem.
- Izmantojamās mācīšanas un mācīšanās metodes varētu būt klases aktivitātes, praktiskas aktivitātes ārpus skolas ar humanitāru komponentu. Būtu svarīgi iekļaut arī refleksijas rīkus skolēniem (pārdomu žurnāls, personīgās mentoringa sarunas vai citi).
- Lai nepārslogotu skolotājus, būtu noderīgi strādāt pie tām pašām darba lapām, ko skolotāji jau izmanto, palīdzot viņiem iekļaut tajās rakstura un tikumiskās audzināšanas perspektīvu mācību priekšmetu saturā. Metodiskie semināri skolotājiem un vecākiem varētu tikt organizēti, lai praktiski parādīt, kā veikt šo darbu efektīvi.
- Rakstura un tikumisko audzināšanu varētu atbalstīt e-klases sistēmā, atvieglojot sadarbību ar vecākiem. Citas e-mācīšanās vides (piemēram, uzdevumi.lv) varētu arī padarīt šo procesu interesantāku un pieejamāku.
- Skolu telpās būtu jāatspoguļo radoši audzināšanas prioritātes. Plakāti un citi vizuālie materiāli var būt noderīgi, ja tos izstrādā arī paši skolēni un vecāki.

Ieteikumi skolotāju apmācības programmai rakstura izglītībai

Ņemot vērā skolotāju izglītības nozīmi, tiek ierosināti šādi ieteikumi. Skolotāju izglītībā un tālākizglītībā būtu jācenšas integrēt šādus Latvijas izglītības tiesību aktos minētos aspektus: skolotāju vispārējās kompetences attīstīšana, metodika un didaktika (piem., mācību materiālu izstrāde izmantošanai klasē), un skolas un klases vadība (ieskaitot rakstura audzināšanas

atbalstošās skolas kultūras veidošanu). Skolotāju izglītības programmām būtu jāatbilst pašreizējām izglītības reformām (Skola2030).

Attiecībā uz programmas saturu: Būtu svarīgi, lai paši skolotāji apgūtu personisku pieredzi un dziļi izpratni par savām pašu vērtībām un tikumiem. Šī izpratne var veidoties personīgo pārdomu un kopīgas dalīšanās rezultātā. Mūsdienās īpaši svarīga personības attīstīšanas starpkultūru perspektīva. Būtu vēlams piedāvāt skolotājiem iespēju iepazīties ar apzinātības metodēm, kas veicina izpratni par sevi un atvērtu (bez sprieduma) attieksmi, lai viņi varētu dziļāk izzināt sevi un viņu pašu vērtības.

Attiecībā uz mācību materiāliem: Programmai jābūt praktiski orientētai. Skolotājiem ir vajadzīgi konkrēti atbalsta materiāli, lai īstenotu klasē rakstura un tikumisko audzināšanu. Daudzi materiāli ir pieejami tiešsaistē, tāpēc programmā būtu jārāda katalizatoriem skolotājiem, kur atrast šos resursus. Būtu vēlams arī iekļaut programmā praktisks darbs šo materiālu pielāgošanai vietējam kontekstam.

Attiecībā uz programmas metodoloģiju un vērtēšanu: Skolotāji bieži ir piesātināti. Izglītības un tālākizglītības programmai būtu jābūt balstītai uz to, ko skolotāji jau ir darījuši šajā jomā. Programmas īstenošanai jābūt elastīgai. Metodoloģijai jābūt atraktīvai un novatoriskai, izmantojot arī jauktās mācīšanās metodes (*blended learning*) un virtuālo telpu iespējas. Īpaši svarīga ir skolotāju sadarbība, mācīšanās no citiem kolēģiem, un formatīva vērtēšanai.

Ziņojumā apkopoto publikāciju saraksts un izmantotā literatūra

- Duckworth, A. L., & Yeager, D. S. (2015). Measurement matters: Assessing personal qualities other than cognitive ability for educational purposes. *Educational Researcher*, 44(4), 237-251.
- Fernández González, M. J. (2018a). Research-based reflections about character education: myths, challenges and international perspectives [Zinātniski pētniecisks skatījums uz rakstura audzināšanu: mīti, izaicinājumi un starptautiskās perspektīvas]. *Society. Integration. Education. Proceedings of the international scientific conference*. Rezekne (Latvia) May 25-26, 2018 Volume II, pp. 126-136. Latvia: Rēzeknes Augstskolas izdevniecība. <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/3133>
- Fernández González, M. J. (2018b). Key note: Developing Pupils' Transversal Competencies and Virtuous Character in the Music Classroom: a Neo-Aristotelian Approach. In: R. Kanteruka (Ed). *Program book of the European Association for Music in Schools international conference "Competences in Music Education"*, March 14-17, 2018, Jelgava, Latvia., p. 28. <https://eas-music.org/2018-jelgava-lv/keynotes/>
- Fernández González, M. J. (*in preparation*). Understandings of character and virtue education at school in Latvia: a cross-sectoral study. *Journal TBC*.
- Fernández González, M. J. (*in press - a*). At the Heart of Virtue Growth: 'Self-of-virtue' and 'Virtue identity'. *Estudios sobre Educacion* 36, xx-xx
- Fernández González, M. J. (*in press - b*). Legitimation of virtue education in teacher training discourse during soviet Latvia. *Society. Integration. Education. Proceedings of the international scientific conference*. Rezekne (Latvia) May 24-25, 2019 Volume XX, pp. xxx-xxx. Latvia: Rēzeknes Augstskolas izdevniecība.
- Fernández González, M. J., & Vugule, E. (*in preparation*) Jēdzienu "raksturs" un "tikums" izmantošana Latvijas vadošo skolotāju organizāciju izdevējdarbībā (1922-1939) [The use of the concepts "character" and "virtue" in the journals of the leading teacher associations (1922-1939)] *Journal TBC*.
- Fernández González, M. J., Pīgozne, T., Surikova, S., & Vasečko, L. (*in press*). Vocational education institution leaders' virtues and educational leadership profile in Latvia: A personality perspective of education quality. *LU raksti*, XXX. sējums *Pedagogy and Teacher Education* [Pedagoģija un skolotāju izglītība]; XXX-XXX lpp. Latvija: Latvijas universitātes akadēmiskais apgāds.
- Fernández González, M. J., Surikova, S., Pīgone, T., & Vasečko, L. (*submitted*). Students' and staff perceptions of vocational education institution heads' personality. *Quality Assurance in Education*, ...
- Fernández González, M. J., Verdeja Muñiz, M., García-Sampedro Fernández-Canteli, M., Alvarez García, B., Sánchez Pérez, M., Alonso González, M. T., Margeviča-Grinberga, I., Pīgozne, T., Surikova, S., Säre, E., Malva, L., Vallina, M., & Alvarez Fernandez-Novo, F. (*submitted*). Designing a teacher training programme for character education: an international partnership. *Estudios sobre Educacion* 37, xx-xx
- FICIL – Foreign Investors Council in Latvia (2016). *Progress Report of FICIL's Recommendations on Education System* (No 3). http://www.ficil.lv/wp-content/uploads/2017/05/16-05-27-Education_ENG.pdf
- Iljina, T (1971) *Pedagoģija*. Rīga: Zvaigzne.

- Jesipovs, B. P. & Gončarovs, N. K. (1948). *Pedagoģija – mācības grāmata pedagoģiskās skolām*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
- Ķestere, I. (2005). *History of education: The school, the pupil, the teacher*. Riga: Zvaigzne ABC.
- Ministru kabinets (2015). Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 8.3.1. specifiskā atbalsta mērķa "Attīstīt kompetenču pieejā balstītu vispārējās izglītības saturu" 8.3.1.1. pasākuma "Kompetenču pieejā balstīta vispārējās izglītības satura aprobācija un ieviešana" īstenošanas noteikumi. 2015. gada 24. novembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 670. *Latvijas Vēstnesis*, 236 (5554), 02.12.2015. <https://likumi.lv/ta/id/278201-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-8-3-1-specifiska-atbalsta-merka-attistit-kompetencu-pieeja-balstisu-visparejas>
- Ministru kabinets (2016a). Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 8.3.5. specifiskā atbalsta mērķa "Uzlabot pieeju karjeras atbalstam izglītojamajiem vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs" īstenošanas noteikumi. 2016. gada 7. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr.359. *Latvijas Vēstnesis*, 119 (5691), 21.06.2016. <https://likumi.lv/ta/id/283023-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-8-3-5-specifiska-atbalsta-merka-uzlabot-pieeju-karjeras-atbalstam-izglitojamajiem>
- Ministru kabinets (2016b). Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība. 2016. gada 15. jūlija Ministru kabineta noteikumi Nr. 480. *Latvijas Vēstnesis*, 141 (5713), 25.07.2016. <https://likumi.lv/ta/id/283735-izglitujamo-audzinanas-vadlinijas-un-informacijas-macibu-lidzeklu-materialu-un-macibu-un-audzinanas-metozu-izvertesanas>
- Ministru kabinets (2018). Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kārtību. 2018. gada 11. septembra Ministru kabineta noteikumi Nr.569. *Latvijas Vēstnesis*, 182 (6268), 13.09.2018. <https://likumi.lv/ta/id/301572>
- Orón, J. V. (2016). Nueva propuesta de educación emocional en clave de integración y al servicio del crecimiento. *Metafísica y Persona. Filosofía, conocimiento y vida*, 16, 91-152.
- Saeima (2014). Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. *Latvijas Vēstnesis*, 103 (5163), 29.05.2014. <https://m.likumi.lv/doc.php?id=266406#>
- Schihalejev, O. (2014). Religious education at schools in Estonia. *Religious education at schools in Europe*, 10, 75-104.
- Verdeja Muñíz, M. & García-Sampedro Fernández-Canteli, M. (2018). *Supporting teachers for developing intra-personal competencies and character education at school*. Reserach report. http://iksd.riga.lv/media/INETGRACIJA/09_2018/Final%20research%20report_2018.pdf .